

Meglepő ekvivalensek a magyar és az észt mellékmondatbeli igemódrendszerben¹

TIINA RÜÜTMAA

Tallinn

0. Bevezetés

Az igemód az igén morfológiailag jelölt grammatikai kategória (Kugler 2000: 50, 82, 106; EKG II 1993: 34). A magyar, illetve észt mellékmondatbeli felszólító és feltételes módú igealaknak a hagyományos grammatikák által felsoroltakhoz képest több funkciója is van, azaz egy-egy morfológiai jel funkcionális szempontból tekintve több igemódot is jelölhet. Tanulmányom az igemód fenti, klasszikus definíciójából indul ki, de az említett igemódok különböző funkcióit is tárgyalja. Így a két nyelv igemódrendszerében olyan ekvivalenciákat is találunk, amelyek első pillantásra meglepőnek tűnnek, azonban a mellékmondatokban előforduló igemódok funkcióit tekintve meglehetősen logikusak.

1. A felszólító és feltételes mód mellékmondatbeli használatának leírása a magyar és az észt nyelvtanokban

1.1. A felszólító mód mellékmondatbeli használata

A magyar felszólító mód a hagyományosan említett felszólítás/óhaj/kérés kifejezésén kívül a számos indoeurópai nyelvben előforduló konjunktívusz funkcióit is ellátja (l. Tompa 1972: 62; Prileszky 1974: 474; Pataki 1984: 208; Pomozi 1991: 4; Kugler 2000: 107–108; MLN 2001: 167; Aradi 2004: 1–4). Utóbbit általában olyan igemódnak tekintik, amely leginkább mellékmondatokban fordul elő, és amelynek használatát a főmondat (leggyakrabban a főmondatbeli predikátum) valamely szemantikai eleme idézi elő (l. Palmer 2001: 3–5; Givón 2001: 312–313; Marques 2009: 179).

A hagyományos magyar nyelvtanok általában csak megemlítik a felszólító módú, de nem felszólítást kifejező igealak használatát bizonyos mellékmondatokban (vö. MMNyR 1962). A felszólító mód másodlagos funkcióival a kontrasztív kutatások kezdtek mélyrehatóbban foglalkozni, elsősorban nyelvoktatási szempontból (pl. Pataki 1984; Hegedűs 1990; Pomozi 1991). Az újabb magyar nyelvtanok többsége a felszólító mód előbbieken említett funkcióit már külön nyelvi kategóriaként tárgyalja, bár

¹ Ez a tanulmány a Kordelin Alapítvány támogatásával készült.

még nem kezeli külön igemódként (l. É. Kiss 1999; MG 2000; MLN 2001). Ezzel szemben Hegedűs Rita funkcionális nyelvtanában a kijelentő és a feltételes mód mellett a *kötőmódot* tárgyalja harmadik fő módkategóriaként (a felszólító módot pedig ennek alkategóriájaként). A szerző ide sorolja a közvetett és közvetlen felszólítást, illetve a jövőben szándékolt cselekvésre vonatkozó függő kijelentést, kérdést. (Hegedűs 2005: 49–51, 259–266.) Hasonlóan vélekedik Casper de Groot, aki szerint a magyar felszólító mód funkciói inkább a szubjunktívusra (konjunktívusra) jellemzőek (Groot 2010: 552).

A fentieket összefoglalva tehát a magyar mellékmondatbeli felszólító módú igealak funkciója lehet (1a) ún. valódi felszólítás vagy (1b) kötőmód, vagyis formáját valamely főmondatbeli szemantikai elem (Prileszky 1974: 474; Kugler 2000: 107; Hegedűs 2005: 49–52, 258–266), a célhatározói mellékmondat (2) esetében pedig a két mondat közötti logikai viszony váltja ki (Prileszky 1974: 474).

- (1a) *A nővér azt mondta, hogy **menjünk** be a beteghez.*
- (1b) *A nővér **megengedte**, hogy **bemenjünk** a beteghez.*
- (2) *Futásnak **eredt**, hogy **elérje** a villamost.*

A kétféle mellékmondatbeli funkciót formailag csak az igezőtő igék esetében lehet megkülönböztetni: valódi felszólításnál az igezőtő fordított szórendet mutat, míg kötőmódban megmarad az egyenes szórend (Prileszky 1974: 473–474; Pataki 1984: 209–217; Pomozi 1991: 3–11; Kugler 2000: 108). A mondat szintjén a két funkció különbsége abban mutatkozik meg, hogy valódi imperatívusz esetében a *hogy* kötőszó elhagyható (3a, 3b), a kötőmód esetében pedig nem (3c, 3d) (Pataki 84: 209–217; É. Kiss 1999: 141).

- (3a) *Azt mondtam, hogy **menj el**.*
- (3b) *Azt mondtam, **menj el**.*
- (3c) *Nem engedem, hogy **elmenj**.*
- (3d) **Nem engedem, **elmenj**.*

A kötőmód funkcióval rendelkező mellékmondatbeli felszólító mód sajátosságaként még megemlíti, hogy számos finnugor nyelvben ennek a mellékmondatnak főnévi igeves vagy melléknévi igeves szerkezet felel meg, ill. hogy ezen mellékmondatok egy része a magyarban is helyettesíthető főnévi vagy melléknévi igeves szerkezettel. (Pomozi 1991: 5; Pusztay 1998: 29; Aradi 2004: 5–8.)

Az észti felszólító módnak részleges paradigmája van: az egyes és többes szám 2. személy (*sa laula* 'te énekel[IMP.2SG]', *te laul-ge* 'ti énekel-IMP[2PL]') közvetlen, a 3. személy (*ta/nad laul-gu* 'ő/ők énekel-IMP[3SG/PL]') közvetett felszólítást/óhajt/kérést, a többes szám 1. személy

(*me laul-ge-m* 'mi énekel-IMP-1PL') pedig emelkedett stílusjegyű felhívást fejez ki. Neutrális stílusban ez utóbbi helyett a kijelentő módú igealakot szokás használni (*laula-me!* 'énekel-1PL'). (Erelt és Metslang 2004; EKK 2007: 91–96.) Az észt akadémiai nyelvtan a felszólító mód paradigmáját még jobban leszűkíti: a szerzők szerint minden felszólítás, amit a beszélő egy 3. személynek szán, csak jusszívusz lehet, vagyis a felszólító módnak nincs 3. személye (EKG I 1995: 8; EKK korábbi kiadások, pl. 1997).

A jusszívusznak teljes paradigmája van (*ma/sa/ta/me/te/nad laul-gu* 'én/te/ő/ mi/ti/ők énekel-JUS'), és olyan kötelességet/ kötelezettséget, jóváhagyást vagy függő felszólítást fejez ki, amelyet a beszélő a beszéd-szituációban részt nem vevő személynek szán, vagy amely a beszéd-szituációban részt nem vevő személytől származik (4a) (EKG I 1995: 83). Ez a mód még kialakulóban van, és elég ritkán fordul elő. Hasonló funkciója van a deontikus modalitást kifejező modális igéknek (4b) és a *las* 'hadd' szerkezetnek (4c) is (EKG II 1993: 37). A jusszívusz és a felszólító mód 3. személyű alakjai megegyeznek, így ezeket nem lehet megkülönböztetni.

- (4a) *Kalle palus, et ostku Mart leiba.*
 Kalle kér:IMPRF[3SG], hogy vesz:IMP/JUS[3SG] Mart
 kenyér:PART
 'Kalle azt kérte, hogy Mart vegyen kenyeret.'
- (4b) *Malle ütles, et Martinil tuleb oma tegude eest vastust kanda.*
 Malle mond:IMPRF[3SG], hogy Martin:ADES kell:3SG saját
 tett:GEN.PL -ért felelőség:PART vállal:INF
 'Malle azt mondta, hogy Martinnak felelősséget kell vállalnia a tetteiért.'
- (4c) *Isa arvas, et las Pille lõpetab esmalt homsed koduülesanded.*
 Apa vél:IMPRF[3SG], hogy hadd Pille befejez:3SG először
 holnap:PL házi_feladat:PL
 'Apa szerint hagyjuk, hogy Pille először befejezze a holnap
 házi feladatát.'

A függő felszólítást leginkább mégis feltételes mód vagy *-da* képzős főnévi igenév fejezi ki (5a, 5b) (Metslang 2004: 244; Metslang 2006: 113–114):

- (5a) *Kalle palus, et ma ostaks leiba.*
 Kalle kér:IMPRF[3SG], hogy én vesz:COND[1SG] kenyér:PART
 'Kalle azt kérte, hogy vegyek kenyeret.'
- (5b) *Kalle palus mul leiba osta.*
 Kalle kér:IMPRF[3SG] én:ADES kenyér:PART vesz:INF
 'Kalle azt kérte, hogy vegyek kenyeret.'

Kijelenthetjük tehát, hogy az észben a mellékmondatbeli felszólító mód ritka, és leginkább az egyenes beszédhez hasonló mellékmondatokban fordul elő (Metslang 2004: 246; Metslang 2006: 113).

1.2. A feltételes mód mellékmondatbeli használata

A magyar feltételes módnak mindig modális a jelentése: lehetséges állapotra, folyamatra, cselekvésre vonatkozik. A *mintha* kötőszó után és a feltételes mellékmondatban mindig kötelező az előfordulása (6a), a többi esetben azonban a kijelentő móddal szabadon váltakozhat (6b) (vö. pl. Kugler 2000: 107; Hegedűs 2005: 259).

(6a) *De jó lenne, ha szép **lenne** az idő.*

(6b) *Nem hiszem, hogy Péter ilyet **mondott** / **mondott volna**.*

Mivel a feltételes mód egyik funkciója a bizonytalanság kifejezése, a feltételes és a felszólító módú igealak jelentése bizonyos esetekben nagyon hasonló: mind a kettő a beszédpillanatban még meg nem valósult, bizonytalan eseményre utalhat (7a) (Hegedűs 2005: 52, 265–266). A mellékmondatbeli feltételes mód óhajt is kifejezhet, bár ebben a funkcióban a felszólító mód a gyakoribb, továbbá hangsúlyozhatja a beszélőnek a mondottaktól való távolságtartását (7b) (Hegedűs 2005: 266; Kugler 2000: 107), hasonlóan az ész kvotatívuszhoz (7c).

(7a) *Okosabb annál, mintsem feleségül **menne** / **menjen** ehhez a semmirekellőhöz.*

(7b) *Azt is mondják, hogy Kelemen innét **nyerte volna** a kedvét.*

(7c) *Räägita^{kse}, et ta **olevat** just sellest innustust **saanud**.*

Mond:IMPRS.PRS, hogy ő van:KVOT[3SG] éppen ez:ELAT
kedv:PART kap:PTCP

'Azt mondják, hogy ő éppen ettől kapott volna kedvet.'

Az ész feltételes mód is mindig modális jellegű, a lehetséges állapotra, folyamatra, cselekvésre és irreális helyzetre vonatkozik (EKG I 1995: 81). A feltételesség kifejezésén kívül (8a) függő kérdésben/felszólításban (8b), hasonlító mellékmondatban (8c) és célhatározói mellékmondatban (8d) fordul elő, használható továbbá pragmatikus módosítóként (8e) (EKG II 1993: 34–35; Metslang 1999: 97–98, 116–118), és kifejezhet felszólítást a határozót kifejtő feltételes mellékmondatban is (8f) (EKG II 1993: 35).

(8a) *Ma läheks sinna, kui sa minuga kaasa **tuleks**.*

Én megy:COND[1SG] oda, ha te én:COM együtt jön:COND[2SG]

'Elmennék oda, ha velem jönne.'

- (8b) *Ema palus, et ma ostaks poest piima.*
 Anya kér:IMPRF[3SG], hogy én vesz:COND[1SG] bolt:ELAT
 tej:[PART]
 'Anya azt kérte, hogy hozzak a boltból tejet.'
- (8c) *Kõrvalkorterist kostab kopsimist, justkui oleks seal
 kingsepatõõkoda avatud.*
 Szomszéd_lakás:ELAT hallatszik:3SG kopogás:PART, mintha
 van:COND[3SG] ott cipőjavító_műhely nyit:PTCP
 'A szomszéd lakásból kopogás hallatszik, mintha cipőjavító
 műhelyt nyitottak volna ott.'
- (8d) *Ta kiirustas, et jõuaks õigel ajal tõõle.*
 Ő siet:IMPRF[3SG], hogy ér:COND[3SG] jó:ADES idő:ADES
 munka:ALL
 'Sietett, hogy idejében beérjen a munkába.'
- (8e) *Palun õelge, kas oleks võimalik juhatajaga kokku saada?*
 Kér:1SG mond:IMP[2PL], vajon van:COND[3SG] lehetséges
 igazgató:COM együtt lesz:INF
 'Legyen szíves megmondani, vajon lehetséges volna találkozni
 az igazgatóval?'
- (8f) *Kuidas oleks, kui tõõtaksime koos?*
 Hogyan van:COND[3SG], ha dolgozik:COND.1PL együtt
 'Mi lenne, ha együtt dolgoznánk?'

Az, hogy a mellékmondatbeli feltételes módot a főmondat predikátumának valamely szemantikai jegye (pl. *näima*, *paistma*, *tunduma* 'tűnik'; *käskima* 'parancsol', *soovima* 'kíván', *paluma* 'kér', *nõudma* 'követel') is előidézheti (8b; 9), arra utal, hogy az észti feltételes módnak többek között konjunktívuszi funkciói is vannak (Metslang 1999: 124; vö. Pajusalu & Pajusalu 2004: 263–264).

- (9) *Mari nõudis, et Jüri ta rahule jätaks.*
 Mari követel:IMPRF[3SG], hogy Jüri ő béke:ALL
 hagy:COND[3SG]
 'Mari követelte, hogy Jüri hagyja békén.'

Az észti a mellékmondatbeli feltételes módú igealaknak tehát több funkciója lehet, mint a magyarban, így feltehető, hogy gyakrabban is fordul elő, és sokszor épp a magyar felszólító módú igealak megfelelőjeként.

1.3. A két mód mellékmondatbeli funkciói a magyarban és az észtnben

A felszólító és feltételes mód magyar és észtn mellékmondatbeli használatát összehasonlítva elsősorban két dolog kelt figyelmet:

1. A felszólítást (óhajt/kérést) a magyarban általában a felszólító módú igealak fejezi ki, az észtnben viszont ezen kívül még számos más kifejezőmód létezik. Ezekhez képest a felszólító mód maga meglehetősen ritka (3. személyű alakok esetében a felszólító módot és a jusszívuszt nem lehet megkülönböztetni); ugyanez a funkció a feltételes móddal vagy a *-da* főnévi igeneves szerkezettel is kifejezhető (Metslang 2006: 113–114, 132).
2. A magyar felszólító módnak és az észtn feltételes módnak van egy közös vonása: mindkettő betöltheti a kötőmód (konjunktívusz) funkcióját is (lásd 1. táblázat).

Ami a felszólítás felszólító móddal vagy jusszívusszal történő kifejezését illeti, az elsősorban nyelvtani hagyomány kérdése: a magyar igemódrendszerben nem különböztetik meg a közvetlen és a közvetett felszólítást kifejező módot, és ugyanez volt a helyzet a korábbi észtn nyelvtanokban is. Ami viszont a kötőmód funkciók eltérő kifejezését illeti, az már bonyolultabb kérdés, és éppen ezért érdekes anyagot kínál a kutatáshoz.

Amint az 1. táblázatból is látni, míg a felszólító módnak a magyarban elég széleskörű, az észtnben pedig meglehetősen szűk körű a használata, addig a feltételes mód esetében éppen fordított a helyzet. A magyarban a feltételes módú igealak főleg az esemény feltételhez kötött megvalósulását fejezi ki, az észtnben viszont számos másodlagos funkciója is van, többek között a kötőmód funkcióit is elláthatja. Mivel kutatásom jelenlegi szakaszában a magyarból indulok ki, az alábbiakban a következő kérdésekre keresek választ: 1) A magyar felszólító módnak az észtnben elsősorban feltételes mód felel-e meg, vagy a megfeleltetés ennél jóval bonyolultabb? 2) A magyar feltételes módnak az észtnben is mindig feltételes mód felel-e meg, ahogy az a magyar feltételes mód funkciói alapján elvárható, vagy nem mindig?

Funkció	Közvetlen felszólítás (óhajt/kérés)	Közvetett felszólítás (óhajt/kérés)	Kötőmód (konjunktívusz)	Feltételhez kötöttség
Magyar	Felszólító mód	Felszólító mód	Felszólító mód	Feltételes mód
Észtn	Felszólító mód	Felszólító mód (jusszívusz)	Feltételes mód	Feltételes mód

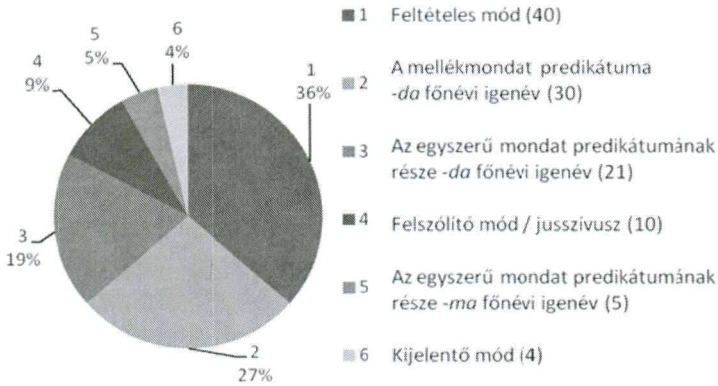
1. táblázat. A magyar és az észtn igemódok fő funkciói a mellékmondatban

2. A magyar mellékmondatbeli felszólító és feltételes módú igealak észt ekvivalensei

Kutatási anyagom elsősorban magyar–észt fordítási szövegekből származik. A magyar példák az eredeti szövegből, az észt ekvivalensek pedig az észt fordításból valók (Kertész Imre: *Sorstalanság/Saatusetus*, első 50 oldal; Hamvas Béla: *A bor filozófiája/Veinifilosoofia*; a *Horisont* című észt folyóirat 2006-os magyar különszámának észt nyelvű cikkei és ezek magyar nyelvű eredetije a *Rubicon* című folyóiratból). A felhasznált anyagban volt egy olyan szöveg is, amelynek mindkét változata fordítás volt: George Orwell *1984* című regényének első fejezete (MULTITEXT-East korpusz: <http://nl.ijs.si/ME/>, 2005.11.27.).

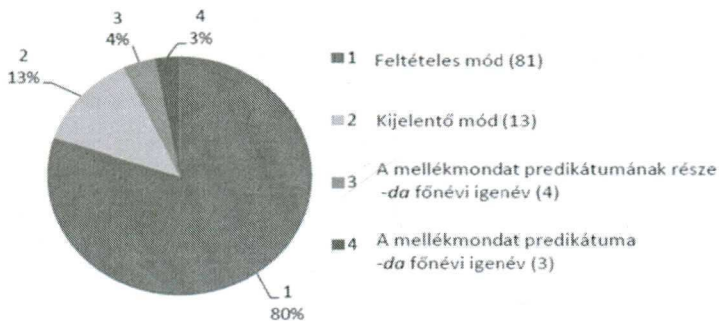
A magyar szövegekből kiválogattam azokat az alárendelő összetett mondatokat, amelyeknek mellékmondatában felszólító (123 mondat) vagy feltételes (105 mondat) módú igealak állt, majd kikerestem ezek megfelelőit az észt szövegben. 13 felszólító és 3 feltételes módú igealak esetében a mondat fordítása annyira eltért az eredetitől, hogy azokat a kutatásban nem lehetett felhasználni. Így 110 felszólító és 101 feltételes módú igealakot tartalmazó mellékmondatot, illetve ezek észt fordítását vizsgáltam.

A felszólító módú igealaknak (110 mondat) az észtben leggyakrabban, 40 esetben, feltételes módú igealak felelt meg; ezt követte a *-da* főnévi igeneves szerkezetet tartalmazó mellékmondat (30 eset) (a példamondatok 2.1. és 2.2. alatt találhatóak). 21 esetben egyszerű mondat predikátumában szereplő *-da* főnévi igenév felelt meg a magyar mellékmondatbeli felszólító módú igealaknak, és 5 esetben ugyanebben a szerepben *-ma* főnévi igenév is előfordult. A felszólító mód (vagy a jusszívusz) nagyon ritkán fordult elő az ekvivalensek között (10 eset). Mivel minden jusszívuszi igealak (7 eset) 3. személyű volt, és 3. személyben nem lehet a felszólító módú és jusszívuszi igealakokat egymástól megkülönböztetni, az egyszerűség kedvéért ezeket a felszólító módú alakokkal együtt kezeltem (l. 1. ábra).

1. ábra. A magyar mellékmondatbeli felszólító módú igealak ekvivalensei az észtben

A feltételes módú igealaknak (101 mondat) leggyakrabban az észtben is feltételes módú igealak felelt meg (81 eset), ritkábban kijelentő módú igealak (13 eset), néha pedig *-da* főnévi igeneves szerkezetet tartalmazó mellékmondat vagy olyan mellékmondat, amelynek predikátumaként *-da* főnévi igenév áll (4, ill. 3 eset) (ld. 2. ábra).

2. ábra. A magyar mellékmondatbeli feltételes módú igealak ekvivalensei az észtben

2.1. A felszólító módú igealak ekvivalensei

A magyar felszólító módú igealaknak az észt mellékmondatban a leggyakrabban feltételes módú igealak (10a) vagy – általában célhatározói mellékmondatban – predikátumként álló *-da* főnévi igenév (10b) felel meg, pl.:

- (10a) *Vagy azért, hogy "maga mellett **lásson** ezen az utolsó napon, mielőtt elszakad hazulról": ...*
*Või sellepärast, et ta "**näeks** mind enda kõrval viimasel päeval enne kodust lahkumist"; ... (Szó szerint: 'Vagy azért, hogy ... látna ...')*
- (10b) *A nők, hogy lényük spiritualitását intenzívebbé **tegyék**, illatszereket használnak, ...*
*Naised kasutavad lõhnaõlisisid, et **teha** oma olemuse spirituaalsust intensiivsemaks, ... (Szó szerint: '... hogy ... intenzívebbé tenni ...')*

Mivel a fenti magyar mondatok funkcionális szempontból kötőmódúak, amit az észti igemódrendszerben általában feltételes módú igealak fejez ki, a célhatározói mellékmondat predikátumaként pedig (amennyiben a fő- és a mellékmondat alanya ugyanaz) *-da* főnévi igenév is állhat, ez az eredmény várható volt.

Az észti ekvivalensek között gyakran találunk egyszerű mondatban álló *-da* (ritkábban *-ma*) főnévi igeneves szerkezetet, azaz a magyar alárendelő összetett mondatból az észti fordításban egyszerű mondat lesz. Ez függő felszólítások esetén gyakori, vö. (11) (lásd az (5b) példát is).

- (11a) *... s fölkérte Sütõ urat, **legyen** mostohaanyám segítségére ebben a dologban az õ üzleti tapasztalataival és szakértelmével.*
*... ja ta palus hãrra Sütõl **olla** oma ärikogemuste ja asjatundlikkusega minu võõrasemale selles asjas abiks. (Szó szerint: '... kérte ... lenni ...')*
- (11b) *Akkor apám sürgette, **lássanak** már neki a rájuk váró munkának, ...*
*Siis ärgitas isa selle tööga juba **peale hakkama**, ... (Szó szerint: '... már nekilátni').*

Néha kijelentő módú kifejezés szerepel ekvivalensként. A felszólító mód modalitását ilyenkor modális segédige fejezheti ki (*-ma* főnévi igenévi alakú főige mellett). Az alábbi magyar mellékmondatokban a felszólító mód kötőmód értékű (az észti ezekben a mondatokban feltételes módú igealak is lehetséges volna):

- (12a) *Azt se tudtam, merre is **forduljak** hamarjában, ...*
*Ma ei teadnud isegi seda, kuhu ma **pean** kõigepealt **pöörduma**, ... (Szó szerint: '... kell elsőként fordulnom').*
- (12b) *... de azt õk is egyformán helyeselték, hogy dolgozni **menjek**, ...*
*... aga selle olid nad üksmeelselt heaks kiitnud, et ma tööle **läksin**, ... (Szó szerint: '... hogy dolgozni mentem').*

Felszólító módú vagy jusszívuszi igealak, amely az ún. valódi felszólító mód logikus megfelelője lenne, csak ritkán (110 esetből 10-ben) fordul elő az ekvivalensek között, ami az észti felszólító mód meglehetősen korlátozott funkcióit tekintve nem meglepő. A tízből csak három esetben volt az igealak 2. személyű, vagyis csak ennyi ekvivalensnél lehet a felszólító módot a jusszívusztól megkülönböztetni. Ezekben a felszólító módú igealakot tartalmazó észti mellékmondatokban valójában inkább kapcsolt egyenes beszédéről van szó, pl.:

- (13) *Megint csak azt mondom, hogy: bort **igya**tok!*
*Ma ütlen veel kord seda: **jooge** veini!*

A többi esetben nem lehet a felszólító módot és a jusszívuszt megkülönböztetni, mivel az igealak 3. személyű, pl.:

- (14) *Mondtam a lánynak, **próbál**ja magáról is elképzelni a dolgot.*
*Ütlesin tüdrukule, et **proovigu** seda kujutleda enda peal.*

A magyar mellékmondatbeli felszólító mód számos funkciója világosan tükröződik az észti ekvivalenstípusok nagy számában. Köztük a felszólító mód/jusszívusz meglehetősen ritka, az esetek többségét a feltételes mód és a *-da* főnévi igeneves szerkezetek alkotják (l. 1. ábra). Ez alátámaszthatja a magyar nyelv néhány mai kutatójának azon álláspontját, miszerint a felszólítás (óhaj/kérés) kifejezése a mellékmondatbeli felszólító módnak csupán másodlagos funkciója, és használatát elsődlegesen a főmondat valamely bizonytalanságot kifejező szemantikai eleme váltja ki. Az ilyen elem az észti mellékmondatban a feltételes mód vagy a *-da* főnévi igeneves szerkezet használatát idézheti elő. Mivel nincs általános kritérium, amelynek alapján a magyarban a valódi és a kötőmód funkciójú felszólító módot megkülönböztethetnénk egymástól, nem vonhatunk le egyértelmű következtetéseket, az észti ekvivalensek eloszlása azonban arra utal, hogy a magyarban a mellékmondatbeli felszólító mód elsősorban a kötőmód funkcióját látja el. Másfelől az észti rendelkezésre álló választási lehetőségek magas száma azzal is magyarázható, hogy mind a mellékmondatbeli feltételes mód, mind a *-da* főnévi igeneves szerkezet kifejezhet közvetett felszólítást is (vö. 6a, 6b), a logikusnak tűnő felszólító mód/jusszívusz pedig elég ritka.

2.2. A feltételes módú igealak ekvivalensei

A magyar feltételes módú igealaknak az észti mellékmondatban általában szintén feltételes módú igealak felel meg (l. 2. ábra), ahogy ez várható is volt (l. 1. táblázat).

- (15) *Az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatban máig élő legalapvetőbb mítosz éppen az, amely szerint a felkelés tulajdonképpen **győzhetett volna**, ...*

*1956. aastaga seotud tänaseni elavatest müütidest on kõige põhilisem see, mille kohaselt **oleks** ülestõus **võinud võita**, ...*

A modális jelentés az észben eltűnhet: az ekvivalens igealak néha kijelentő módban áll. Az ilyen mondatokban a feltételes mód gyakran mindkét nyelvben fakultatív, pl.:

- (16) *Az egyik legáltalánosabban elterjedt korabeli illúzió az volt, hogy a forradalom eredményeként a Szovjetunió **hajlandó lenne beleegyezni** Magyarország függetlenségének helyreállításába, ...*

*Om al ajal oli kõige enam levinud illusioon, et revolutsiooni tulemusel **on NL nõus taastama** ... Ungari iseseisvuse. (Szó szerint: '... hajlandó helyreállítani ...')*

Az ekvivalensek között itt is megtaláljuk a *-da* főnévi igeneves szerkezetet. A (17) példában a magyar feltételes módnak kötőmódhoz hasonló funkciója van, és az igealak felszólító módú (kötőmód funkciójú) alakkal helyettesíthető. Az észben, amennyiben a fő- és mellékmondat alanya megegyezik, a függő – azaz kérdést, tudást, vélekedést vagy gyanakvást kifejező főmondati ige által bevezetett – kérdő mondat predikátuma *-da* infinitívusz alakú; az ilyen predikátumhoz hozzá lehet gondolni a *tule-b/tuleks* ('kell-3SG/kell-COND[3SG]') segédigét (EKG II 1993: 245), pl.:

- (17) *Nem tudtam, mit **mondhatnék** erre, s nem is mondtam semmit. Ma ei teadnud, mida selle peale **kosta**, ega öelnud midagi. (Szó szerint: '... mit ... válaszolni ...')*

A magyar feltételes módú igealakhoz járuló *-hat/-het* képző jelentését általában modális segédige hordozza, a főige pedig *-da* főnévi igenév alakú (18). Tehát itt sem fejeződik ki a feltételes mód modalitása.

- (18) *Gondoltam, most így akkor közelebbről is **megismerhetném**: ... Mõtlesin, et nüüd **saan** teda sedasi ka lähemalt **tundma õppida**: ... (Szó szerint: '... tudom ... megismerni').*

A magyar feltételes módnak a feltételes módon kívül kevés ekvivalense van az észben, ami várható is, hiszen e mód fő funkciója mindkét nyelvben a feltételhez kötöttség kifejezése. A kijelentő módú vagy *-da* főnévi igeneves ekvivalensekben gyakran elsikkad a magyar igealak modalitása, ez azonban nem jelenti azt, hogy a szóban forgó mellékmondat-típusokban ne lenne az észben is általános a feltételes módú igealak használata vagy – *-da* infinitívuszi predikátum esetén – odaértése.

3. Összefoglalás

Ha összevetjük a felszólító és feltételes módú igealakot tartalmazó magyar mellékmondatokat észt nyelvű ekvivalenseikkel (1. és 2. ábra), akkor egyrészt azt láthatjuk, hogy a magyar felszólító mód meglehetősen összetett igemód, amelynek funkcióin az észtben több különböző kifejezési mód osztozik, másrészt pedig azt, hogy a magyar feltételes módnak ezzel szemben az észtben is többnyire feltételes mód felel meg.

A magyar mellékmondatbeli felszólító módnak ritkán felel meg felszólító mód (vagy jusszívusz) az észtben: az ekvivalensek többsége feltételes módú vagy *-da* főnévi igenevet tartalmazó szerkezet; utóbbiak elsősorban célhatározói mellékmondatokban, ritkábban más mondattípusokban fordulnak elő. Az ekvivalensek tarkasága, továbbá a feltételes módú és a *-da* igenevet tartalmazó variánsok magas aránya arra enged következtetni, hogy a magyar mellékmondatokban a felszólító mód gyakran a kötőmód funkcióját tölti be. Mivel azonban nem áll rendelkezésünkre egyértelmű kritérium, amelynek alapján a magyar felszólító mód funkcióit meg lehetne különböztetni, ill. mivel azt is figyelembe kell vennünk, hogy az észt mellékmondatbeli feltételes mód és a *-da* főnévi igeneves szerkezetek – egyéb funkcióik mellett – közvetett felszólítást is kifejezhetnek, nem lehetünk biztosak következtetésünk helyességét illetően.

A magyar mellékmondatbeli feltételes mód funkcióinak száma meglehetősen csekély: ez az igemód elsősorban feltételhez kötöttséget fejez ki (és sokszor azt is csak fakultatívén). Ezt bizonyítják az általam vizsgált magyar–észt ekvivalenciák is. Néhány esetben az észtben a magyar feltételes mód modalitása elmarad.

Rövidítések

ADES – adessivus
ALL – allativus
COM – komitativus
COND – kondicionalis
ELAT – elativus
GEN – genitivus
IMP – imperativus
IMPRF – imperfectum

INF – infinitivus
JUS – jussivus
KVOT – quotativus
PART – partitivus
PL – pluralis
PRS – presens
PTCP – participum
SG – singularis

Irodalom

- Aradi András 2004: A magyar kötőmódhasználat kérdéséhez. Előadás a VII. Nemzetközi Magyar Nyelvtudományi Kongresszuson.
<http://www.nytud.hu/NMNYK/eloadas/aradia.rtf>. 2010. április 22.
- EKG I = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael & Silvi Vare 1995: *Eesti keele grammatika I*. Tallinn: Eesti TA KKI.
- EKG II = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael & Silvi Vare 1993: *Eesti keele grammatika II*. Tallinn: Eesti TA KKI.
- EKK 1997 = Mati Ereht, Tiiu Ereht & Kristiina Ross: *Eesti keele käsiraamat*. Tallin: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKK 2007 = Mati Ereht, Tiiu Ereht & Kristiina Ross: *Eesti keele käsiraamat*. Tallin: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ereht, Mati & Metslang, Helle 2004: Grammar and Pragmatics: Changes in the Paradigm of the Estonian Imperative. – *Linguistica Uralica* 3: 161–178.
- É. Kiss Katalin 1999: Mondattan. – É. Kiss Katalin, Kiefer Ferenc & Siptár Péter (szerk.): *Új magyar nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó: 15–184.
- Givón, Talmy 2001: *Syntax: A Functional-Typological Introduction*. Vol. 1. Amsterdam: John Benjamins.
- Groot, Casper de 2010: Mood in Hungarian. – Björn Rothstein & Rolf Thieroff (eds.): *Mood in the Languages of Europe II*. Slavic and Other European Languages. Amsterdam: John Benjamins: 551–568.
- Hegedűs Rita 1990: A konjunktívusz problémája a németben és a magyarban. – *Hagyományok és módszerek*. Az I. Nemzetközi Hungarológia-Oktatási Konferencia előadásai. II. Budapest: NHK: 63–74.
- Hegedűs Rita 2005: *Magyar nyelvtan*. Formák, funkciók, összefüggések. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kugler Nóra 2000: Az igeragozás. – Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó: 104–122.
- Marques, Rui 2009: On the selection of mood in complement clauses. – Lotte Hogeweg, Helen de Hoop & Andrej Malchukov (eds): *Cross-Linguistic Semantics of Tense, Aspect and Modality*. Linguistics Today 148. Amsterdam: John Benjamins: 179–204.
- Metslang, Helle 1999: Is the Estonian and Finnish conditional actually a conditional? – Mati Ereht (ed.): *Estonian: Typological Studies III*. Publications of the Department of Estonian 11. Tartu: University of Tartu. 97–128.
- Metslang, Helle 2004. Imperative and related matters in everyday Estonian. – *Linguistica Uralica* 4: 243–256.

- Metslang, Helle 2006: Imperatiivist ja direktiivsusest ning nende dünaamikast eesti ja soome keeles. – Helle Metslang & Siiri Soidro (eds): *Lähivertailuja* 16. Eesti filoloogia osakonna toimetised 7. Tallinn: TLÜ kirjastus: 111–134.
- MG = Balogh Judit, Haader Lea, Keszler Borbála, Kugler Nóra, Laczkó Krisztina & Lengyel Klára 2000: *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- MLN = Bánréti Zoltán, Dudás Kálmán, Gyuris Beáta, Kálmán László, Novák Attila & Trón Viktor 2001: *Magyar leíró nyelvtan*. Mondattan I. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához VI. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- MMNyR = Deme László, Farkas Vilmos, S. Hámosi Antónia, Imre Samu, Károly Sándor, B. Lőrinczy Éva, H. Molnár Ilona, Ruzsiczky Éva, Szépe György, Temesi Mihály & Tompa József 1962: *A mai magyar nyelv rendszere*. II. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Pajusalu, Renate & Pajusalu, Karl 2004: The conditional in everyday Estonian: It's forms and functions. – *Linguistica Uralica* 4: 257–269.
- Palmer, Frank Robert 2001: *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pataki Pál 1984: A francia subjonctif és a magyar kötőmód. – *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XV. Budapest: Akadémiai Kiadó: 207–218.
- Pomozi Péter 1991: Néhány gondolat a magyar „konjunktívusz“-ról. – Éder Zoltán (szerk.): *A konjunktívusz a magyarban*. Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből 26. Budapest: Akadémiai Kiadó: 3–12.
- Prileszky Csilla 1974: A felszólító módú mellékmondat néhány kérdéséről. – Imre Samu, Szathmári István & Szűts László (szerk.): *Jelentés- és stilisztika*. A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusának előadásai. Nyelvtudományi Értekezések 83. Budapest: Akadémiai Kiadó: 473–475.
- Pusztay János 1998: A magyar imperatívuszi állítmányú mellékmondatok (IÁM) megfelelései az észtnben. – *Észt-magyar összevetés II*. A II. észtn-magyar kontrasztív konferencia előadásai. Folia Estonica VI. Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola: 19–34.
- Tompa, József 1972: *Kleine Ungarische Grammatik*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Unexpected equivalents in the mood systems of Hungarian and Estonian subordinate clauses

This article compares the Hungarian and Estonian imperative and conditional in subordinate clauses. In these languages, these moods have broad and sometimes overlapping functions, such as the expression of the conjunctive functions by both the Hungarian imperative and Estonian conditional.

After a survey of how the imperative (jussive) and conditional are handled in modern Hungarian and Estonian grammars, a number of Hungarian subordinate clauses containing either imperative or conditional predicates are compared with their Estonian translation equivalents in order to map their mutual relations.

The Estonian equivalents of the Hungarian imperative and conditional in subordinate clauses show that the Hungarian imperative is a complex category with many functions for which Estonian has numerous different forms of expression. By contrast, the Hungarian conditional is rather limited, being mainly confined to expressing conditionality. As a result, most Estonian translations of the Hungarian conditional in subordinate clauses use the same mood.